
NAZORSKA NASPROTJA IN NORMATIVNA IZHODIŠČA PRI POSODABLJANJU PRIROČNIKOV KNJIŽNEGA JEZIKA¹

V prispevku so predstavljena nazorska nasprotja pri usmerjanju knjižne slovenščine, ki se kažejo v neenotnih podatkih v priročnikih knjižnega jezika. Opisana so generacijska in nazorska nesoglasja glede ugotavljanja normativne osnove sodobnemu knjižnemu jeziku in metode, ki zagotavljajo poenotenje jezikoslovcev, ki ob posodabljanju knjižnojezikovne norme upoštevajo tako jezikovno dinamiko kot potrebe skupnosti.

Ključne besede: normativnost, normativna načela, ideologija v knjižnem jeziku, prestižnost, sinhrona dinamika sistema

0 Uvod

Ob opazovanju sodobnega knjižnega jezika, ki je podvržen vedno večji dinamiki tako v rabi kot posledično tudi v sistemu, bi si morali vedno znova v spomin priklicati ugotovitev ali celo vizionarsko napoved Ferdinanda de Saussurja, ki je ob opazovanju družbenega napredka in ob porajanju vedno novih pojavnih ali diskurzivnih oblik jezika zapisal, da v jeziku »vse postaja bolj zapleteno sestavljeno, a pri tem ne izgubi izvernih značilnosti« (De Saussure 1997: 218). Družbeni razvoj torej empirično dokazljivo množi sredstva sporočanja, zaradi česar se knjižni jezik, kakor tradicionalno imenujemo na Slovenskem izbrani skupni in umetno regulirani jezikovni idiom, ne izgublja, temveč se oplaja ter tudi uhaja iz okvirov normativističnega jezikoslovja druge polovice 20. stoletja. Naraščanje

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa *Slovenski jezik v sinhronem in diahronem razvoju P6-0038*, ki ga financira ARRS.

knjižnojezikovne raznolikosti ni povezano le z razširjenim številom nosilcev knjižnega jezika, temveč tudi z novimi zvrstnimi in žanrskimi oblikami, ki jih novi mediji omogočajo. Eden prvih, ki je s teorijo sociolektalne opredelitve posegel v opis knjižnojezikovne variantnosti skozi perspektivo družbenega udejanjanja, je bil Andrej E. Skubic (2005), ki je svoje pragmatično-funkcijsko videnje teoretsko podkrepil z dognanji mednarodne sociolingvistike. Priprava novih jezikovnih priročnikov, v katerih je zaobjet tudi reformiran pogled na jezik, zahteva presoje o socialnozvrstni opredelitvi leksike, ki jo ponekod rešujejo z novimi sistemi slovarskih oznak, izhajajočih iz komunikacijskih položajev in besedilnih tipov (Šorli 2013) ali temelječih na statističnih analizah besedil (Cvrček idr. 2018). Da bi jezikovne procese, v katerih smo tako v vlogi priče razvoja in nosilcev knjižnega jezika, lažje razumeli, želimo v pričujočem prispevku pokazati na cikličnost pojavljanja nazorskih nasprotij in na možnosti njihovega preseganja.

1 Spremenljivost družbenih vlog knjižnega jezika in nazorska neenotnost pri usmerjanju knjižnega jezika

Ko v slovenistiki govorimo o knjižni slovenščini, najpogosteje izhajamo iz sociolingvističnega definiranja njene predstavitvene in združevalne/povezovalne vloge, ki sta razmeroma statični kategoriji: zaradi svoje **združevalne** vloge knjižni jezik združuje raznolikosti v eno jezikovno skupnost ter omogoča posameznikom, da se z njo identificirajo, **predstavitvena** vloga pa olajša razlikovanje slovenščine od drugih jezikov. Redkeje pa omenjamo dve precej bolj spremenljivi vlogi knjižnega jezika – tj. **prestižno** in **referenčno**, ki sta tudi bolj družbeno odvisni. Z referenčno vlogo knjižnega jezika je mišljeno vzpostavljanje kodificirane norme kot merila jezikovne pravilnosti (Lenček 1996: 37) in s tega vidika orientacijskega sredstva. Prestižnost pa opisuje knjižni jezik kot znamenje jezikovnega, družbenega in kulturnega prestiža, ki naj bi omogočal vzpon na družbeni lestvici (Lenček 1996: 35).

V 21. stoletju, ko lahko govorimo o hitrejšem razvoju družbe, pri referenčni in prestižni funkciji knjižnega jezika prihaja do novih izhodišč. Podobno kot v obdobju po drugi svetovni vojni, ko je zaradi spremembe socialne strukture javnih govorcev, pojava radia in televizije oz. »vertikalnega sociolingvističnega pritiska«, ki se je kazal kot »zniževanje standarda v jeziku polizobraženih govorcev« (Lenček 1996: 36), tudi v elektronski dobi govorimo o opaznejšem vplivu govorjenega jezika in s tem tudi o demokratizaciji knjižnega jezika, saj se število in tudi družbeno zaledje nosilcev knjižnojezikovne norme širi. A če je bila nekdaj večja raznolikost občevalnega jezika pogojena večinoma s socialno diferenciacijo (Pogorelec 1974 v Pogorelec 2011: 68) in tako približevanjem knjižnega jezika elite s pogovornim jezikom mestnih središč oz. narečjem marginalnih okolij, pa v elektronski dobi heterogenost pospešuje vsesplošna prisotnost novih medijev, ki posameznika ne postavljajo zgolj v pasivno vlogo poslušalca in bralca, temveč ga nagovarjajo, da je aktiven tudi kot tvorec (novih) besedil v novomedijskem (spletnem) jeziku. Sproščenost komuniciranja v

tem novem, »četrtem mediju«, ki ni brani zapis niti zapisani govor (Crystal 1991: 282), posredno, a očitno vpliva tudi na knjižnojezikovne prakse in na njihovo naraščajočo raznolikost. Sicer se je slovenistika z vprašanjem, v kolikšni meri naj se pisani in brani jezik približa govornim praksam, srečevala ob vsakokratni posodobitvi temeljnih normativnih jezikovnih priročnikov skozi celotno 20. stoletje. V nadaljevanju predstavljamo najpomembnejša nazorska torišča, ki so vplivala na sodobne knjižnojezikovne razmere.

Generacijska nasprotja in problem subjektivnosti

Prvo polovico 20. stoletja je zaznamovala idealistična mladogramatična interpretacija knjižnega jezika, ki jo je narekovalo merilo zgodovinske pravilnosti. Posledično je bilo kot nesprejemljivo tolmačeno tudi spreminjanje knjižnojezikovnega sistema in nepriznavanje vpliva družbe na jezikovne navade. Znano je, da je bila umestitev novejšega referenčnega gradiva v jezikovni sistem problematična že v obdobju Breznik-Ramovševih pravopisov (1935, 1937), saj Breznik Ramovševe zasnove pravopisnega slovarja ni razširil z aktualnim gradivom, temveč je posegel po gradivu Pleteršnikovega slovarja, ki mu je ponujal sistemsko trdnejši opis že znane norme knjižnega jezika (Dobrovoljc 2018), zato njuna kodifikacija ni odražala dejanskih knjižnojezikovnih neustaljenosti tega obdobja.² Podobna praksa se je nadaljevala tudi v obeh povojnih pravopisih. Za *Slovenski pravopis* (v nadaljevanju *SP*) 1950 je Vodušek kritično zapisal, da je »prenapolnjen z nenavadnimi in mrtvimi izrazi« (1950: 1048), pri *SP* 1962 pa so reformo zapisa v *bravec*, *čistivka* in *morivski* utemeljili z načeloma zgodovinske pravilnosti in pravorečja, ki »ne zavaja v elkanje«. Ob reformi pa zapisali: »Morda se bo nekaterim skraja zdela nenavadna, vendar se ji bomo zaradi velikih prednosti sčasoma vsi zlahka privadili« (*SP* 1962: § 73). Družba, zlasti mlajša generacija, je pravorečno utemeljeno pisno intervencijo *bralec* > *bravec* doživljala kot vdor v ustaljenost ali, kakor se je izrazil Urbančič, kot vnašanje »subjektivnega okusa v znanost« (1963: 228). Reformo so sestavljavci utemeljili z izjavo, da so predstavniki generacije, ki se ji je »elkanje že v šoli silno zastudilo« (Urbančič 1963: 228). A subjektivno pogojena antipatija do elkanja je bila le najvidnejši razlog za neuspeh pravopisa. Že v spremljevalnih izjavah oz. študijah pravopiscev je bilo čutiti stalno vznemirjenje zaradi rušenja »preverjenega« sistema. Bajec je že pred izidom *SP* 1962 zapisal, da se pravopis glede sprostitve zapisa sestavljenk (*nadkuhar*, *predjed*, *predvečer*) »korak za korakom umika rabi« (1959/1960: 133). Nekaj let kasneje pa je reformo *bravec* označil kot odraz nemoči generacije sestavljavcev *SP* 1962, ki so (izhajajoč iz Breznikove šole) le »strahoma sprejemali ugotovitve modernih smeri v obravnavanju sodobnega knjižnega jezika« in le obotavljaje odpravljali slovničarske napake, čemur je botrovalo tudi dejstvo, da so bili kot kolektiv brez »močnejše reformatorske osebnosti« (Bajec 1968: 72).

² Slovar *SP* 1935 je v svoji kritiki Joža Glonar (1936: VIII) zaradi tega razloga imenoval kar »slovar mumificiranih spačkov«.

Med induktivnim in deduktivnim ter normativnim in informativno-normativnim

Z izidom prve knjige *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (1970; v nadaljevanju *SSKJ*), prvega pomenskorazlagalnega slovarja za slovenščino, ki ga je do tedaj simbolno nadomeščal Pleteršnikov slovar, praktično pa obvestilno razširjeni pravopisi, so razprave o razmerju med ugotovljeno normo in kodifikacijo dobile novo razsežnost. Polemika med najopaznejšima akterjema tega obdobja, Toporišičem in Riglerjem, sooča dva pogleda na leksikografski prikaz norme knjižnega jezika. S Toporišičevega slovničarskega stališča naj bi slovar gradivsko izkazoval zgolj uresničitev slovničnih (in pravopisnih) pravil v praksi, pri čemer naj bi bila tudi slovarska gesla podrejena zgolj *deduktivni logiki* in bi sledila sistemu pravil. Zaradi take referenčne podlage bi bil slovarski prikaz lahko *izrecno normativen*. Nasprotno pa je Rigler (1971: 438) za osnovno slovarsko načelo postavil *induktivnost*: »In princip slovarja je, da izhaja od besede, ne od pravil.« Njegova utemeljitev t. i. informativno-normativne narave slovarja temelji na tezi, da pri *SSKJ* ne gre za izrecno poučevanje o pravilih pisanja, temveč uporabnike o tem obvešča posredno, prek gradiva v slovarskem sestavku, kar ne zmanjšuje njegovega temeljnega normativnega poslanstva, tj. da prikazuje rabo, »kakor se kaže v sodobnem slovenskem knjižnem jeziku, to je v obdobju od začetka tega stoletja do 1969 oz. do leta izida posamezne knjige« (Uvod 1970, § 1). Rigler je pri tem nakazal potrebo po ločevanju med tradicionalnimi pravopisnimi slovarji, ki z izrecno normativnostjo prevzemajo nekatere lastnosti brusov, in splošnimi enojezičnimi slovarji s prikrito normativnostjo: »Slovarji takšnega tipa, kot je *SSKJ*, takih podatkov navadno nimajo; imajo jih celo znatno manj kot naš slovar. Za take stvari izdajamo pravopise in slovnice« (Rigler 1971: 438). Riglerjevo razlikovanje med informativno-normativnim in normativnim je bilo utemeljeno na izkušnjah z dotedanjimi slovarji knjižnega jezika. Kot bo razvidno iz nadaljevanja, pa sta priprava in izhajanje *SSKJ* predrugačila pogled na normativnost nasploh.

SSKJ, ki je izhajal v zvezkih dve desetletji, je bil torej označen kot slovar z normativnim in informativnim značajem. Normativnost že sama po sebi izhaja iz dejstva, da je *SSKJ* slovar *knjižnega jezika*, ki informira o sprejemljivosti jezikovnih sredstev za rabo v knjižnem jeziku. Referenčno se je slovar naslonil na akademijsko slovnico štirih avtorjev (1956), ki je v izdaji leta 1964 vključevala tudi celotna pravopisna pravila iz *SP* 1962. Imel je manj izrecnih normativnih napotkov kot dotedanji slovarji, večinoma pravopisni slovarji in brusi, saj je leksiko opisoval posredno – s »predstavitvijo ustreznega področja rabe« (Vidovič Muha 2003: 119) in s tem postavil tudi metodologijo normativnega slovaropisja. *SSKJ* je postal ne le osrednji vir za informiranje o slovničnih in pomenskih razsežnostih besede ter za stilistične napotke, temveč tudi leksikografski standard za prikaz informacij o knjižnem jeziku. Informativna pomenska analiza v *SSKJ* je temeljila na izpisih iz klasičnega in sočasnega leposlovja, publicistike in strokovnih besedil, stilistični napotki pa so izvirali iz jezikovnih brusov in svetovalcev (Bunc, Andrejka), zlasti prevajalcev (Gradišnik, Moder).

Vzporedno s prvima zvezkoma *SSKJ* je na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti (SAZU) nastal predlog novih pravopisnih pravil (Toporišič, Rigler, Bajec), neinstitucionalno pa Toporišičeva strukturalistična *Slovenska slovnica* (1976), z novimi, a individualnimi pogledi na glasovje, oblike in skladnjo, predvsem na besedne vrste. Akademijaska slovničarska tradicija (1956, 1964) se je tako kljub Bajčevim prizadevanjem prekinila.³ Po dolgotrajni javni in ideološko obarvani razpravi o predlogu novih pravopisnih pravil so bila ta uradno sprejeta na SAZU šele leta 1989.⁴ Takoj zatem (1991) se je začelo obdobje priprave pravopisnega slovarja pod vodstvom Toporišiča kot predsednika Pravopisne komisije SAZU. Toporišič si je prizadeval, da bi slovar vključeval vse novosti njegove slovnice (1976), ki je bila deloma vključena tudi v drugi del pravopisnih pravil (Marušič in Žaucer 2015), gradivsko (razen lastnih imen) pa se je pravopisni slovar povsem oprl na *SSKJ* in bil izdelan kot njegova okrajšana različica, z uvedbo novih besednih vrst, uslovarjenjem morfemskih enot in uvajanjem slovničnih pojasnil ter podatkov o vezljivosti pa je bil tudi njegova slovnična korekcija in razširitev. Oba slovarja sta s perspektive sprejemljivosti za knjižni jezik vrednotila besedišče istega obdobja, vendar je v *Slovenskem pravopisu* 2001 (v nadaljevanju *SP* 2001) zaradi odsotnosti pomenskih razlag sistem nadrejenih sopomenk in stilističnih napotkov bolj viden, zaradi pretvorbe enakovrednih sopomenk v nadrejene (glej Sliko 1) pa tudi bolj ekspliciten v smislu »bolje« – »slabše« in je na praktični ravni predstavljal zaslombo za mnoge puristične posege v jezikovno rabo, tudi v »preobleki« boljše jezikovne kulture ali jezikovnega logicizma v duhu »ena beseda – en pomen« (Bezljaj 1967: 59).

³ Prizadevanja za pomladitev slovničarske skupine na SAZU so bila otipljivejša šele po odkritju pisma v zapuščini Jožeta Toporišiča. V pismih je Anton Bajec takrat v Zagrebu delujočemu Toporišiču napisal vabilo, da bi se ta pridružil akademijaski slovničarski skupini. Pisma so bila predstavljena na razstavi (*Ne)znani Toporišič*, v Prešernovi dvorani SAZU novembra 2016. (Shranjeno v arhivu Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša pri ZRC SAZU.)

⁴ Pravopisna pravila so bila zadnji priročnik knjižnega jezika, ki ga je SAZU potrdila na svoji skupščini. Kasneje niso bili uradno potrjeni niti slovarski del istega pravopisa niti prenovljene izdaje pravopisnih pravil, niti *SSKJ* (v nobeni od izdaj).

SSKJ
devíza -e ž (f) knjiž. <i>življenjsko vodilo, geslo</i> : njegova deviza je bila zmeraj: zmagati za vsako ceno; dobro živeti, to je njihova deviza; začeti moramo znova, in to pri najmlajših, je naša deviza / njihova deviza na zastavi je: v slogi je moč
dialóg -a m (ō) 1. <i>pogovor, navadno med dvema osebama, dvogovor</i> : imela sta dolg dialog; dialog med njima je bil iskren / za avtorja so značilni zgoščeni dialogi; delo je napisano v obliki dialoga / dramski, filmski dialog 2. <i>izmenjava mnenj med zastopniki različnih stališč z namenom doseči soglasje ali sporazum</i> : sedanja situacija odpira, omogoča dialog; prekiniti, zaostri dialog z nasprotnikom; dialog med vzhodnim in zahodnim svetom
hahljāti se <i>pritajeno, veselo se smejati</i> : kaj se vedno le hahljaš, namesto da bi govoril; hahljal se je od zadovoljstva / hahljal se je in bil po kolenih; pren., ekspr. sonce se mu hahlja
SP 2001
devíza -e ž (f) neobč. <i>življenjsko vodilo, geslo</i>
dialóg -a m [lja] (ō) dramski ~ <i>dvogovor</i> ; ~ med različno mislečimi izmenjava mnenj
hahljāti se -ám se (á ä) <i>smejati se, posmehovati se</i> : komu ~ ~ nerodnežu; ~ ~ od zadovoljstva

Slika 1: Primerjava slovarskih sestavkov v SSKJ in SP 2001

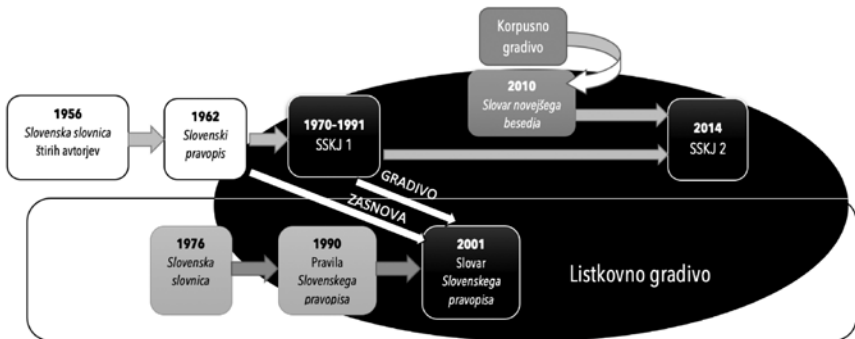
Z današnje perspektive lahko rečemo, da je razhajanjem med SSKJ in SP 2001 (bodisi pri rabi velike in male začetnice, kar se nanaša na različna pravopisna pravila,⁵ bodisi pri besednovrstni kategorizaciji besedja ali pri zapisu skupaj ali narazen⁶), ki jo imenujemo tudi kodifikacijska dvotirnost (Dobrovoljc in Lengar Verovnik 2021), botrovala predvsem neusklajenost raziskovalne dinamike, pomanjkanje dialoga in časovno neposrečeno izdajanje priročnikov glede na njihovo referenčno podstavo (Slika 2). S perspektive jezikovnega uporabnika bi moral biti prikaz norme v vseh sočasno nastalih priročnikih knjižnega jezika usklajen oz. bi bilo treba potencialna odstopanja (bodisi avtorskega bodisi referenčnega, bodisi gradivskega značaja) ustrezno utemeljiti v spremljajočih razpravah ali študijah. Ta izhodišča veljajo tudi za danes oz. za razmerja med slovarjem SP 2001 in SSKJ2 ter nastajajočimi normativnimi deli. Zavedanje, da je kodifikacijski proces razvojnega značaja in da vsak priročnik raste iz prejšnjega, nas obvezuje, da se pri nastajajočih normativnih

⁵ Gre za vprašanja zapisov tipa *trianonska pogodba, berlinski zid*, pomenske asimetrije *tajnik – tajnica*. Kategorije povedkovnika. O tem pričajo tudi vprašanja v Jezikovni svetovalnici Inštituta za slovenski jezik, npr. Razlika med pravopisnim slovarjem in SSKJ (2020).

⁶ Pisanje skupaj ali narazen je edino področje v SSKJ, pri katerem so se avtorji izrecno odrekli normativnosti, saj so izhajali iz slovarskega koncepta, ki ni dopuščal dvobesednih iztočnic. Zato je na prvem mestu v slovarju vedno skupaj pisana varianta (Uvod, SSKJ).

delih opredelimo do stopnje knjižnosti, ki je bila dosežena s predhodnikom – o tem več v naslednjem poglavju.

Vsak slovar knjižnega jezika, torej slovar, ki govori o knjižni rabi, je sam po sebi normativen, pa naj bo ta normativnost prikazana izrecno ali prikrito, naj ji bo pridružena širša obvestilnost oz. informativnost ali ne. Normativnost je inherentna lastnost knjižnega jezika (Nebeská 1996).

Slika 2: Izhajanje priročnikov knjižnega jezika v obdobju 1956–2014⁷

2 Med enovitostjo in raznolikostjo knjižnega jezika

Edini zaključeni opis knjižnega jezika po letu 2001, ki temelji na sočasnem gradivu, izluščenem iz korpusa *Nova beseda*, je *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika* (2011; v nadaljevanju *SNB*). V primerjavi s *SSKJ* in *SP* 2001 je bilo gradivo *SNB* težje uvrstljivo v sistem knjižnega jezika, kar so sestavljavci opisali z besedami, da »so za novejšje besedje značilne jezikovne lastnosti, ki so velikokrat v neskladju s predpisi o standardizaciji in kultivaciji jezika« (Bizjak Končar 2013). Tudi zato slovarja, ki je bil sprva načrtovan kot razširjeni enozvezkovni *SSKJ*, kasneje pa zgolj kot njegov dodatek, niso poimenovali slovar knjižnega jezika. Normativna vrednost se je novim leksemom, značilnim zvezam in novim pomenom iz *SNB* pripisala kasneje, ko so bili (selektivno) vključeni v drugo izdajo *SSKJ* (2014; v nadaljevanju *SSKJ2*). *SSKJ2* tako prinaša opis knjižnega jezika iz obdobja 1970–1991, dodatek leksike iz *SNB* ter aktualizacijo nekaterih slovničnih in okoliščinskih pojasnil, ki jo je narekovalo »obrnjeno razmerje med kapitalizmom in socializmom« (Snoj 2014). Delo je bilo motivirano z željo,⁸ da spremembe »natančneje prikažejo stanje v sodobnem knjižnem jeziku, vendar ob tem ne izključujejo jezikovne resničnosti dobe, ki jo opisuje prva izdaja« (Snoj 2014).⁹

⁷ Upoštewane so letnice prvih in bistveno prenovljenih izdaj.

⁸ O pasteh cepljenja novega gradiva in pojavnih oblik slovenščine 21. stoletja na koncept *SSKJ* tudi Krek (2014).

⁹ Npr. v *SSKJ2* je tako s pojasnilom »v socializmu« opremljenih več kot 100 iztočnic, besednih zvez in pomenov, ki so bile uslovarjeni s perspektive družbene ureditve pred letom 1991. Takih pojasnil bi moralo biti več.

Pri pripravi druge izdaje *SSKJ* pa se je prezrlo, da so sestavljavci pravopisnega slovarja ob leksikografski priredbi gradiva iz prve izdaje *SSKJ* že aktualizirali in razrahljali zvrstno kvalificiranje ter novim družbenim razmeram prilagodili socialnozvrstno označevanje v duhu večje knjižnojezikovne raznolikosti, in sicer so podvojili število socialnozvrstnih kvalifikatorjev. Primerjava obeh slovarjev (*SSKJ* in *SP* 2001) kaže, da se je v obdobju 1970–2001 pojmovanje knjižnosti razširilo zlasti v govornem prenosniku: npr. besedje, nekdanj označeno kot »pogovorno«, je postalo tudi »knjižno pogovorno«,¹⁰ po drugi strani pa se zapisani knjižni jezik diferencira v večji meri hierarhično navzgor, saj je ob ozkoknjižni leksiki (v *SP* 2001 označeni kot »knjižni neobčevalni«) pravopisni slovar na novo evidencialno tudi »izobraženske« prvine, ki se uveljavljajo zlasti z namenom izkazovanja prestižnega statusa neke družbene skupine (npr. latinskih prvin: *unikum*, *unika*, *skripta*; *a propos*). Večja pestrost je v *SP* 2001 tudi pri nižjih pogovornih prvinah, saj so jih razdelili na dve skupini: na »neknjižne pogovorne«, tj. splošno- ali osrednjeslovenske, omejene na mestno življenje (*drenj*, *punca*, *brihten*, *hoteti*), in ali »neknjižne ljudske«, tj. manj sprejemljive za višjo kulturno in izobrazbeno raven (*britof*, *hec*, *krancelj*, *dila* ...). V *SSKJ* zgolj »narečno« je bilo v *SP* 2001 razdeljeno na dve plasti govornega jezika: na »pokrajinski pogovorni jezik« (*dečva*, *nona*, *vigred*) in na »narečni govor« ožjih področij, predvsem dežele (*pozre*, *zjala*). Ob »žargonu«, ki ga pozna že *SSKJ*, se je v *SP* 2001 uzavestilo tudi slengovsko besedje.

Podroben pregled slovarskih sestavkov *SSKJ* pri črki D, v katerih je uporabljen kvalifikator »pogovorno«, pokaže, da jih je v *SP* 2001 le 23 % ohranilo status neknjižnosti (*dopasti se*, *drajsati*, *drenj*, *drenjati se*), med njimi so 4 % označeni kot napake (*pred dvemi leti*; *dvomiti v vse*; *dinama*, ž). Kar 51 % prvin, ki so v *SSKJ* označene s kvalifikatorjem »pogovorno«, pa je v *SP* 2001 ostalo neoznačenih in zato knjižnojezikovno nevtralnih (*dahavec*, *davkarija*, *deficiten*, *iti v denar*, *devetica*, *dirka s časom* itd.). Med 51 % je tudi 8,5 % sestavkov, v katerih se namesto kvalifikatorja »pogovorno« pojavi funkcijskozvrstni »praktičnosporazumevalno«,¹¹ s katerim so označeni predvsem leksemi, nastali s poenobesedenjem in posamostaljenjem (*sladkorna* < sladkorna bolezen, *disciplinska* < disciplinski postopek; *ljudska* < ljudska pesem), ter njihovi pomeni, nastali zaradi pomenskih prenosov, ki jih v knjižnih besedilih danes uporabljamo kot nevtralne, npr. *kuharica* – 'ženska, ki kuha', pog. 'kuharska knjiga'; *Amerika* – 'celina', pog. 'država, Združene države Amerike'.

Razširjen nabor socialnozvrstnih kvalifikatorjev in neoznačene leksike v *SP* 2001 glede na *SSKJ* utrjuje prepričanje o spremenjenem pogledu na knjižnost: na eni strani je ta bolj raznolika, po drugi strani pa je razširjena. Dilema sodobne slovenistične obravnave knjižnega jezika je deloma povezana tudi z vprašanjem, kako nabor besedja, ki je po *SSKJ* pogovornega, po *SP* pa knjižnega značaja, kvalificirati. Kot

¹⁰ Predvsem v položajih spontanega tvorjenja besedil, npr. »predavanja in konference v manjšem krogu, intervjuji in okrogle mize na radiu in televiziji, uradovanje s strankami, seje, sestanki, lahko tudi zasebni pogovori, uporablja pa se tudi v nekaterih vrstah dramatike in filma« (*SP* 2001: § 1048).

¹¹ V *SP* 2001 (člen 1061) opisan kot »jezikovna prvina, značilna za vsakdanje sporazumevanje o praktičnih zadevah«.

manj formalno knjižno, kot *neformalno knjižno* ali zgolj *knjižno*? Te leksike in njene rabe v različnih okoliščinah, ki jo mnogi uporabniki knjižne slovenščine dojemajo kot nevtrarno prvino knjižnega jezika, danes ni mogoče evidentirati kot zgolj pogovorne oz. neknjižne. Pri odločitvi pa bi najverjetneje pomagala predvsem na besedilne tipe in žanre oprta gradivska raziskava značilnih predstavnikov te skupine.

Knjižni ali standardni jezik med kultiviranostjo, prestižem in funkcionalnostjo

Nakazano dilemo, povezano s priznavanjem večje raznolikosti knjižnega jezika, odseva tudi nazorska razcepljenost slovenističnega jezikoslovja, v kateri gre zgolj na videz za terminološko¹² delitev med dvema skupinama jezikoslovcev. Prvi prisegajo na tradicionalni izraz *knjižni jezik*, ki naj bi bil predvsem premišljen in izbran izraz kultiviranega govorca z značilno narodnopovezovalno ter estetsko in etično vlogo (Vidovič Muha 2013; Žele 2019; Gliha Komac in Žele 2019: 165), drugi pa se odločajo za izraz *standardni jezik*, tj. jezik, ki se uresničuje pri piscih, katerih namen je izražati se v tem idiomu (Krek 2015). Slednji zavračajo predvsem prestižno definiranje kultiviranega govorca in vir normativnega dogovora iščejo »v spremljanju jezikovne rabe s sprejemanjem konsenzualnih odločitev na podlagi maksime o prilagajanju standarda na delih, ki največ govorcem povzročajo največ težav, ne pa v kultiviranosti, ki strukturno omogoča in celo spodbuja arbitrarnost odločitev vnaprej določene ‘kultivirajoče institucije’ ali ‘kultivirajočega organa’« (Gorjanc idr. 2018: 47–48). Čeprav obe strani zagovarjata obravnavo jezikovnih fenomenov tudi na podlagi gradivskih podatkov, ki jezikoslovce »osvobaja« subjektivnih presoj o mejah knjižnega, je izbiranje referenčnih del, ki tvorijo empirično podstavo, različno. Na eni strani naj bi bil knjižni jezik v večji meri posnetek nadzorovane jezikovne prakse izbranih kanoniziranih avtorjev, na drugi strani pa je prepričanje, da lahko tudi aktualni besedilni korpusi kot gradivski vir odlikujejo aktualno knjižnojezikovno normo – ali standard.

Ne glede na nazorsko-terminološka razhajanja in različne ideale pa je spremenjeno razumevanje, kaj je v slovenščini že konkretno opazno pri novih različicah normativnih priročnikov na portalu Fran, naj bo to elektronska različica *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (eSSKJ 2016–)¹³ ali *ePravopis* (2014–). Med drugim se kaže tudi, da je načelna delitev knjižno – standardno na osnovi meril večja – manjša prestižnost oz. kultiviranost umetna in nepotrebna, sodeč po novejših leksikografskih prikazih knjižnega jezika ter pričakovanih večine nosilcev knjižnega jezika pa tudi nerealna (Arhar idr. 2018).

¹² Svoj predlog za razrešitev dileme je podal že Skubic (2005), ki je koncept knjižnega jezika razdružil v standardni jezik (s predpisano izrazno podobo in optimiziranimi slovničnimi sredstvi) in kulturni jezik (legitimni jezik, ki se nanaša na »vsebinske vidike kulturne komunikacije«) (Skubic 2005: 46–47).

¹³ Gre za premike pri označevanju: *SSKJ2 babi* pog., *pamž.* pog. > *eSSKJ babi* (ljubkvalno); *pamž* (slabšalno).

Elitizem ali racionalni liberalizem?

Funkcija knjižnega jezika je omogočiti razumevanje v skupnem kodu. Da to funkcijo lahko opravlja, se mora knjižni jezik prilagajati govorcem in njihovim navadam v okoliščinah, v katerih se pričakuje uporaba knjižnega jezika. V spremenjenih družbenih razmerah v različnih jezikovnih okoljih lahko spremljamo spreminjanje ideologije knjižnega jezika. V angleško govorečih deželah si prizadevajo za emancipiranje različnih različic standardne angleščine (ob britanski) (Jindapitak idr. 2019). V vzhodnoevropskih okoljih, zlasti tistih z manjšim številom govorcev, pa demokratične procese pri usmerjanju knjižnega jezika pogosto otežuje zaviralno prepričanje, da je knjižni jezik kot (edino) konstitutivno silo naroda treba ohraniti v institucionalno regulirani konservativni obliki (Dolník 2010). Pri Slovakih se ta ideja vzdržuje skozi elito, ki neguje sindrom stalne ogroženosti in ga z različnimi intervencijami aktualizira, rahljanje norm pa označuje kot notranjo oz. »peto kolono« teh ogrožajočih sil (Dolník 2010: 144). Podobno ideologijo opaža na Madžarskem Kontra (2006), ki v prispevku s pomenljivim naslovom – *Sustainable linguicism*¹⁴ – obravnava prav jezikoslovno nestrpnost »Madžarov nad Madžari«, katere žrtev so vsi, ki zaradi posebnosti svojega maternega narečja ali govora nimajo enakih možnosti pri vzpostavljanju sebe kot nosilcev knjižnega jezika. Zlasti za prestižne različice govorjenega knjižnega jezika velja, da se v vseh bistvenih specifikah lahko vzpostavljajo le v določenih okoljih oz. lastnostih, saj se je nekaterih jezikovnih različic težko ali nemogoče naučiti v šoli ali pozneje v življenju, s čemer se utrjuje oblika jezikovne prevlade. Za slovenščino je pred monopolnim razmišljanjem »samooklicanih avtoritet« svaril že Bezljaj (1967: 55), ki je poudarjal tudi, da se »vsaka družba prej ali slej otrese vseh oblik fanatične nestrpnosti, čeprav so jo morda pomagale graditi«. Danes zlasti na pravorečnem področju opozarja na težavo prestižnosti in večvrednosti nekaterih govorcev v jezikovni skupnosti Tivadar (2004), ki ob knjižnem govoru izpostavlja izključevalnost govorcev iz neosrednjih okolij, med drugim tudi zaradi tonematike, ki je značilna le za nekatera narečja, sodobna knjižna tonematika pa je raziskovalno podhranjena in zato za kodifikacijo problematična (Horjak in Tivadar 2019: 153).

Teoretiki knjižnega jezika ob naštetem opozarjajo, da je v okviru knjižnega jezika kot namišljenega ideala vzpostavljanje hierarhično neenakih družbenih skupin preživeto in nesprejemljivo (Piller 2016), hkrati pa ponujajo tudi protipol nakazanemu elitističnemu pristopu. Po Dolniku (2010) je edini izhod iz pretirane zaskrbljenosti glede nadaljnje usode knjižnega jezika *racionalni jezikovni liberalizem*, ki namesto restriktivnih intervencij ponuja *jezikovni informativni servis*,¹⁵ ki uporabnikom knjižnega jezika pomaga krepiti jezikovno samozavest ter jih vzpostavlja kot polnopravne nosilce in tvorce sodobnega knjižnega jezika. Podobno kot Kontra (2005) tudi Dolník (2010) meni, da je pomembno, da se kot normativne zadrege

¹⁴ *Trajnostni jezikoslovni šovinizem*. Besedotvorna prekrivanka *linguicism*, nastala v angleščini, združuje besedi *linguistics* in *chauvinism*.

¹⁵ S servisom je mišljena odkrita komunikacija o jezikovnih pojavih in vzpostavljanje orodij, ki uporabnike opolnomoči za rabo jezika v vseh položajih.

dojemajo le tisti jezikovni pojavi, ki jih udeleženi v komunikaciji sami dojemajo kot problem (ne za neznanje ali nerazvito jezikovno kompetenco), na kar opozarjajo tudi Gorjanc, Krek in Popič (2018). Normativne zadrege namreč predstavljajo nabor jezikovnih problemov, zaradi katerih je treba kodifikacijo posodabljati.

Jezikoslovnemu liberalizmu je pogosto očitano, da v knjižni jezik nekritično sprejema vse, kar se pojavi v govoru, jezikoslovcem, ki jih z njim povezujejo, pa celo, da »podpirajo razvoj jezika v vse bolj rahitični torzo« (Vearar 2017). Vendar pa se pozablja, da je usmerjanje knjižnega jezika že samo po sebi proces, ki ima samoomejitve in pri katerem svoboda jezikoslovca ni absolutna, saj ga ne zavezuje zgolj logično zdravorazumsko sklepanje, temveč metodološki postopek, ki poteka pod nadzorom kolektivnega vrednotenja (Dolník 2010) in znanstvenih meril. Pri knjižnem jeziku so to kodifikacijska merila (Daneš 1977), ki jih vsaka normativistična dejavnost mora udejanjati, in sicer v ustrezni hierarhiji: (1) upoštevanje družbene konvencije oz. ustaljenosti kolektivnih navad, (2) ustrežanje funkcionalnim potrebam skupnosti, (3) ugotavljanje stopnje skladnosti z obstoječim jezikovnim sistemom.

3 Normativni protokol pri posodobitvi pravopisnih pravil

V skladu z opisanim racionalnim liberalizmom in željo po vzpostavitvi čim bolj objektivnega jezikovnega informativnega servisa, ki ohranja povezovalno funkcijo knjižnega jezika, ob tem pa upošteva tudi knjižnojezikovno raznolikost in se odvraca od subjektivnih presoj knjižnosti, se je pri prenovi pravopisnih pravil oz. pripravi novega *Pravopisa 8.0*, ki poteka v Pravopisni komisiji pri SAZU in ZRC SAZU¹⁶ od leta 2013 (Dobrovoljc in Lengar Verovnik 2015), izoblikoval normativni protokol,¹⁷ s katerim se želimo odmakniti od koncepta pravopisa kot jezikovnega brusa, pa tudi pravopisa, ki bi bil zgolj okrnjena izdaja pomenskorazlagalnega slovarja (Slika 1).

Konceptualna izhodišča pravopisa, ki smo ga poimenovali *Pravopis 8.0*, so problemska (izhodišče so zadrege uporabnikov) in se razlikujejo glede na delovne faze (I.–VI.) ter glede na vrsto jezikovnega pojava. Deduktivno razmerje med pravopisnimi pravili in slovarjem, v katerem slovar gradivsko razširja pravila (Verovnik 2004), nas pri pripravi prenovljenih pravil obvezuje v prvi fazi (I.) h gradivskim raziskavam, ki temeljijo na poznavanju normativnih zadreg uporabnikov. Zaradi visoke stopnje ustaljenosti slovenskega knjižnega jezika je pozornost usmerjena predvsem na zvrstno, besedilno in funkcijsko raznolike vire, ki jih omogočajo tako referenčni (Gigafida 2.0) kot specializirani korpusi (KAS, slWaC). Nekatere korpusne izsledke preverjamo z anketnimi raziskavami (Černivec idr. 2020). V drugi fazi (II.) se preverja možnosti umestitve ugotovljenih odstopanj v sistem

¹⁶ O imenovanju, delu in sodelavcih Pravopisne komisije gl. <http://pravopisna-komisija.sazu.si/Domov.aspx>.

¹⁷ Normativni protokol je nabor postopkov, ki ga sprejme vsaka delovna skupina v skladu s svojo metodološko odločitvijo pri pripravi dela z normativnim značajem. Gre za izbiro referenčnega gradiva in postopkov za preverjanje družbene sprejetosti prvin (Gliha Komac idr. 2015).

knjižnega jezika, pri čemer so v ospredju preverbe sinhrona dinamičnosti sistema. To fazo upočasnjuje zlasti odsotnost aktualne gradivske in normativne znanstvene slovnice. V tretji fazi (III.) ugotovitve ubesedimo v pravopisnih pravilih, pri čemer je upoštevana hierarhija:

- a) normativno obvezujoče osnovno pravilo;
- b) sistemsko sprejemljiva odstopanja in posebnosti;
- c) slogovni napotki, ki so namenjeni komentarjem ali opažanjem, pomembnim za vrednotenje na videz povezanih pojavov, npr. v neknjižnih zvrsteh.

V četrti fazi (IV.) se normativna ustreznost ubeseditve pravila v *Pravopisu 8.0* preveri še z uslovarjenjem nosilnih primerov v pravilu in tudi nekoliko razširjenim geslovníkom, ob čemer se preverja tudi razširjenosti pojava, evidentiranje morebitnih podskupin, ki se kažejo v posebnih besedilih ali položajih. V tej fazi je bistvena vzajemnost pristopov. Če želimo v slovarju slediti osnovnemu namenu, torej gradivsko razširiti pravila, in bodo ubeseditve v pravilih model za slovarski prikaz, moramo z uslovarjanjem nekoliko širšega nabora iztočnic te ubeseditve tudi recipročno preverjati. V peti fazi (V.) se v javni razpravi¹⁸ predstavi predlog pravil in utemeljitve (komentarji) tudi strokovni ter laični javnosti, ki lahko s pripombami vpliva na končno podobo pravil. Zadnji korak (VI.) je končna redakcija, usklajena z mnenjem javnosti.

Zavedanje, da je jezikovni sistem preplet različnih podsistemov, nas v kodifikacijskem procesu, zlasti v drugi od opisanih faz sili tudi k razmisleku, da se vsako področje knjižnega jezika vede po specifičnih normativnih zakonitostih, zato je v normativnem protokolu za vsako jezikovno ravnino ali jezikovni pojav mogoče oblikovati prilagojen postopek. Posebno obravnavo zahtevajo dogovorne pravopisne rešitve (npr. raba začetnice),¹⁹ medtem ko kodifikacija prvin, ki izhajajo iz jezikovnega sistema, sledi opisanim fazam. Če ponazorimo povedano pri kodificiranju **izreke**, ki je najbolj podvržena variantnosti in v večji meri upošteva značaj besede, katere izreko ugotavljamo: pri opisu npr. občnoimenske leksike (*dvanájst/dvánajst*; *tožilka* [tožjúka/tožilka]) se ravnamo večinoma po normi, ki jo vzpostavljajo poklicni govorniki, torej v javnih govornih položajih; pri tem se odmikamo od regionalnih meril (osrednjeslovenski prostor) k sociološkim merilom (generacijske razlike, uveljavljanje v javnih položajih), saj poskušamo opazovati jezikovno skupnost skozi družbeni prerez (Lengar Verovnik 2015; Tivadar 2015a, 2015b). Pri kodificiranju lastnih imen s slovenskega govornega področja upoštevamo regionalno ali družinsko navado (*Kováčič* in *Kováčić*, *Alëš* ter *Aleš*), pri kodificiranju tujih imen se prilagajamo zakonitostim izvirnega jezika do stopnje, ki jo dopušča slovenski knjižnojezikovni sistem (šp. *Zamora* [samóra] in ne [zamóra]), vendar pa v skladu s tradicijo in ustaljenostjo upoštevamo tudi domače prilagoditve ali branje po črki, npr. šp. *Zorro*

¹⁸ Do aprila 2020 so bila na portalu Fran objavljena štiri poglavja Pravopisa 8.0, in sicer Krajšave, Pisna znamenja, Velika in mala začetnica in Prevzete besede in besedne zveze. Ob vseh so predstavljene tudi utemeljitve. URL: <https://fran.si/pravopis8/>.

¹⁹ Podrobneje v Dobrovoljc in Černivec (2021).

[zóro] in ne [sóro]. Normativni protokol v takih primerih predvideva predvsem razširitev informativnega servisa na področjih, ki so zaznana kot problematična, in ne generalne spremembe pravil.

4 Sklep

V prispevku smo opozorili na vplive, ki jih ima na opis knjižnojezikovne norme lahko nazorska neenotnost v okoljih, ki se s kodifikacijo ukvarjajo. Pri opisovanju knjižnega jezika se pri sodobnih normativnih delih odločamo za raziskovalni pristop, ki je metodološko usmerjen k preučevanju raznolikosti jezikovnih izbir in preizkušanju dinamičnosti ter prožnosti aktualnega sistema. Slednji se uresničujeta kot soobstoj konkurenčnih pojavov, ki bogatijo funkcijsko specializiranost jezikovnih prvin in hkrati ne znižujejo ravni knjižnega jezika. Aktualni kodifikacijski procesi kažejo, da so zahteve po znanstveni slovnici, ki bi celovito opisala jezik, nadvse upravičene. Le tako bo mogoče preseči omejitve in idejna nesoglasja, ki se kažejo tudi kot »strukturalni purizem« (Bezljaj 1967: 55), pogosto oprt na idealiziran, zgolj diahrono utemeljen sistem, oddaljen od razumevanja, da je knjižni jezik družbeni dogovor. Predvsem pa je v ospredju zavedanje, da morajo – ne glede na leksikografsko maniro ali specializacijo – normativni slovarji vrednotiti jezikovna sredstva glede na knjižni jezik izbranega obdobja usklajeno.

Zavezanost gradivskim raziskavam in sprotno preverjanje ubesedenega s slovarskimi redakcijami vodita tudi aktualno Pravopisno komisijo pri prenovi pravopisnih pravil. Pravopis se s tem konceptualno odmika od hibridnega obvestilnega koncepta prejšnjih pravopisov, zlasti zadnjega, ki je bil informativno preobložen, gradivsko pa je izhajal iz *SSKJ* (podobno kot predhodniki iz Pleteršnikovega slovarja), a normativnih odklonov od tega ni sistematično predstavil in pojasnil. Za odločitve o knjižnem jeziku namreč ne potrebujemo monopola, temveč konsenz. V nasprotnem primeru se jezikovni uporabnik znajde pred normativno zadrego zaradi jezikoslovcev in ne zaradi jezika samega.

Viri

Ahlin, Martin, Lazar, Branka, Praznik, Zvonka in Snoj, Jerica. 2015: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja. SAZU – ZRC SAZU. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2014.

ePravopis, 2014–: Slovar slovenskega pravopisa: www.fran.si.

Pravopis 8.0: Pravila novega slovenskega pravopisa za javno razpravo: www.fran.si/pravopis8.

SP 2001 (©2003) = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.

SSKJ (1970–1991, 2014) = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Državna založba Slovenije.

eSSKJ, 2016–: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*: www.fran.si.

Literatura

Arhar Holdt, Špela, Ahačič, Kozma, Krapš Vodopivec, Irena, Krek, Simon, Stabej, Marko, Žaucer, Rok, Dobrovoljc, Helena, Gorjanc, Vojko in Gantar, Polona, 2018: Nova slovnica: kje smo in kam gremo. *Slovenščina 2.0* 6/2. 1–32.

Bajec, Anton, 1959/1960: O purizmu in puristih. *Jezik in slovstvo*. 129–134.

Bajec, Anton, 1968: Slovenski knjižni jezik. *Jezik in slovstvo*. 69–74.

Bajec, Anton, Kolarič, Rajko in Rupel, Mirko, 1956 (1964, 1968): *Slovenska slovnica*. Ljubljana: DZS.

Bezljaj, France, 1967: *Eseji o slovenskem jeziku*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Bizjak Končar, Aleksandra, 2013: Uvod. Bizjak Končar, Aleksandra in Snoj, Marko: *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*. Ljubljana: Založba ZRC. 9–11.

Crystal, David, 2001: *Language and the Internet*. Cambridge: Cambridge University Press.

Cvrček, Václav, Komrskova, Zuzana, Poukarová, Petra, Řehořková, Anna, Lukes, David, Zasina, Adrian Jan, 2018: From extra- to intratextual characteristics: Charting the space of variation in Czech through MDA. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*.

Černivec, Manca, Dobrovoljc, Helena, Lengar Verovnik, Tina, 2021: Oblikoslovje in besedotvorje lastnih imen: Analiza zapisovalnih težav uporabnikov. Mišmaš, Petra, Marušič, Franc in Žaucer, Rok (ur.): *Škrabčevi dnevi 11: Zbornik prispevkov s simpozija 2019*. Nova Gorica: Založba Univerze v Novi Gorici.

Daneš, František, 1977: K dvěma základním otázkám kodifikace. *Naše řeč*. 3–13.

de Saussure, Ferdinand, 1997 (1916): *Predavanja iz splošnega jezikoslovja*. Ljubljana: ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij.

Dobrovoljc, Helena, 2004: *Pravopisje na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC.

Dobrovoljc, Helena, 2018: Breznik, Anton in Šterbenc Svetina, Barbara (ur.): *Novi Slovenski biografski leksikon. Zvezek 3: Ble–But*. Ljubljana: Založba ZRC. 356–364.

Dobrovoljc, Helena, Černivec, Manca, 2018: Skozi trnje do pravopisnih nebes? Predstavitev procesa prenove pravopisnega pravila na primeru »Novo Mesto«. Lengar Verovnik, Tina in Vranjek Ošlak, Urška (ur.): *Pravopis na zrnu graha*. Ljubljana: Založba ZRC. v tisku.

Dobrovoljc, Helena in Lengar Verovnik, Tina, 2015: Slovar pravopisnih težav kot sopotnik pravopisnih pravil in pomenskorazlagalnega slovarja. Smolej, Mojca (ur.): *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opisi*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 163–171.

Dobrovoljc, Helena in Lengar Verovnik, Tina, 2021: Normativna merila in pravorečni izzivi pri prenovi pravopisa. Snoj, Marko (ur.): *1. slovenski pravorečni posvet*. Ljubljana: SAZU. 35–52.

Dolník, Juraj, 2011: *Teória spisovného jazyka so zreteľom na spisovnú slovenčinu*. Vydavateľstvo: VEDA.

Garvin, Paul L., 1993: A conceptual framework for the study of language standardization. *International Journal of the Sociology of Language*, 37–54.

Gliha Komac, Nataša, Jakop, Nataša, Ježovnik, Janoš, Klemenčič, Simona, Krvina, Domen, Ledinek, Nina, Mirtič, Tanja, Perdih, Andrej, Petric, Špela, Snoj, Marko in Žele, Andreja, 2015: *Koncept novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika*: <http://www.fran.si/novi-sskj>.

- Gliha Komac, Nataša in Žele, Andreja, 2019: Socialnozvrstno označevanje v nastajajočem splošnorazlagalnem slovarju. Tivadar, Hotimir (ur.): *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 161–168.
- Gorjanc, Vojko, Krek, Simon in Popič, Damjan, 2018: Med ideologijo knjižnega in standardnega jezika. Gorjanc, Vojko idr. (ur.): *Slovar sodobne slovenščine: Problemi in rešitve*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 32–48.
- Horjak, Luka in Tivadar, Hotimir, 2019: Odprta vprašanja kodifikacije in smiselno univerzitetno poučevanje slovenskega govornega jezika. Podbevšek, Katarina in Žavbi, Nina (ur.): *Govor v pedagoški praksi*. Ljubljana: Znanstvena založba FF in Akademija za gledališče, radio, film in televizijo. 151–158.
- Jindapitak, Naratip, Adisa, Teo in Savski, Krištof, 2018: The influence of standard language ideology on evaluations of English language variation in the domain of English language teaching. *Thoughts* 2. 26–44.
- Kontra, Miklós, 2006: Sustainable linguisticism. Hinskens, Frans (ur.): *Language Variation: European Perspectives*. Amsterdam: John Benjamins. 205–218.
- Krek, Simon, 2005: Standardni in knjižni jezik – drugi poskus. Smolej, Mojca (ur.): *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 401–407.
- Krek, Simon, 2014: Prva in druga izdaja SSKJ. *Slovenščina* 2.0 2/2. 114–160.
- Lenček, Rado, 1996 (1981): Sociolingvistične determinante razvoja slovanskih knjižnih jezikov. *Izbrane razprave in eseji*. Ljubljana: Slovenska matica. 28–39.
- Lengar Verovnik, Tina 2004: Norma knjižne slovenščine med kodifikacijo in jezikovno rabo v obdobju 1950–2001. *Družboslovne razprave* XX. 241–258.
- Lengar Verovnik, Tina, 2015: Pravorečje v pravopisnem slovarju in ob njem. Dobrovoljc, Helena in Verovnik, Tina (ur.): *Pravopisna razpotja*. Ljubljana: Založba ZRC. 95–107.
- Marušič, Franc in Žaucer, Rok, 2015: Jože Toporišič. Slovenska slovnica. Ahačič, Kozma (ur.): *Slovenske slovnice in pravopisi: Spletišče slovenskih slovnice in pravopisov od 1584 do danes*. Različica 1.0: <https://www.fran.si/slovnice-in-pravopisi/46/1976-toporisic>.
- Piller, Ingrid, 2016: *Linguistic diversity and social justice: An introduction to applied sociolinguistics*. Oxford University Press.
- Pogorelec, Breda, 1974 (2011): Razvoj slovenskega knjižnega jezika. Ahačič, Kozma (ur.): *Zgodovina slovenskega knjižnega jezika. Jezikoslovni spisi*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Rigler, Jakob, 1971: H kritikam pravopisa, pravorečja in oblikoslovja v SSKJ. *Slavistična revija*. 433–462.
- Skubic, Andrej E., 2005: *Obrazi jezika*. Ljubljana: Študentska založba.
- Snoj, Marko, 2014: Predgovor k drugi izdaji. *Slovar slovenskega knjižnega jezika. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*. Ljubljana: www.fran.si.
- Šorli, Mojca, 2013: Jezikovna in funkcijska zvrstnost v leksikalni podatkovni zbirki: Kvalifikator ali pomenski opis?. Žele, Andreja (ur.): *Družbena funkcijskost jezika (vidiki, merila, opredelitve)*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 435–441.
- Tivadar, Hotimir, 2004: Podoba in funkcija govornega knjižnega jezika glede na neknjižne zvrsti. Kržišnik, Erika (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: Členitev jezikovne resničnosti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 437–452.

Tivadar, Hotimir, 2015a: Razmerje med domačim in tujim v govornem knjižnem jeziku 3. tisočletja. Jesenšek, Marko (ur.): *Leopold Volkmer: Prvi posvetni pesnik na slovenskem Štajerskem*. Zora. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. 139–149.

Tivadar, Hotimir, 2015b: Variantnost v prihodnjem slovenskem pravopisu (s poudarkom na pravorečju). Dobrovoljc, Helena in Verovnik, Tina (ur.): *Pravopisna razpotja*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU. 109–121.

Toporišič, Jože, 1971: Pravopis, pravorečje in oblikoslovje v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika I*. *Slavistična revija*. 55–75, 222–229.

Toporišič, Jože, 1976 (1984, 1991, 2000): *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.

Urbančič, Boris, 1963: Problem »bravca«. *Slavistična revija*. XIV. 211–228.

Vevar, Štefan, 2017: *Lektor – prevajalčev dobrotnik ali nebodigatreba*: <https://www.lektorsko-drustvo.si/vsebina/Lektorski%20večer%20v%20DSKP%20-%20Stefan%20Vevar.pdf>.

Vidovič Muha, Ada, 2013: Kriza družbene funkcije knjižnega jezika. Žele, Andreja (ur.): *Družbena funkcijskost jezika (vidiki, merila, opredelitve)*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 481–490.

Vodušek, Božo, 1950: Pripombe k Slovenskemu pravopisu. *Novi svet*. II. knjiga. 947–933, 1045–1052, 1147–1150.

Žele, Andreja, 2019: Knjižni jezik zožiti na jezikovni standard?!. *Slavia Centralis* 12/1. 286–298.